

»Og efter sin elskede«?!

Om Lyngby-fragmentet og følelsesladede runeindskrifter

Af Michael Lerche Nielsen

The existence of a fragment of a rune-stone from Lyngby church in North Jutland has been known ever since 1769. The runic sequence ...-**untr : a : aisku : sina :**, which probably represents the final words of the inscription is left unexplained by *Danmarks Runeindskrifter* 1941-42 and in the databases which are based on this: Samnordisk runtext-databas and Danske Runeindskrifter. At the turn of the century, however, there was a lengthy discussion about possible interpretations of the inscription which – although generally neglected – has found its way into the indices of DR. The present article reassesses the possible interpretations. It rejects the proposed interpretation of *sinni m.* »follower«, both in the Lyngby inscription and in an inscription from Ivla in Småland, Sm44¹. Instead of this the investigation supports an earlier suggestion of a hitherto unrecorded runic personal designation *ælska* »beloved one, betrothed« and follows this with a survey of the way in which inscriptions on Viking-age rune-stones refer to deceased women. Finally, a new interpretation is proposed »...[and] (?)Anundr/-mundr/-gundr in memory of his (?) beloved«.

Indledning

Indskrifterne på vikingetidens runesten er kendt for deres ordknaphed og tørre stil. Informationsøkonomien på fx Århus-stenen 4, DK MJy 78¹, »Kjeld rejste denne sten efter sin fader Inge« afspejler ikke kun den begrænsede plads på stenen, men snarere, at den primære målgruppe forventedes at kende de omtalte personer samt relevante detaljer om deres færden og familieliv. Desværre er det netop disse ekstra informationer, vi så gerne vil vide mere om i dag, 1000 år efter runestenene blev rejst.

Naturligvis forekommer der af og til informative tilføjelser i indskrifterne, men det hører til sjældenhederne at møde følelsesladede udtryk på runestenene. Et usikkert eksempel findes på Rimsø-stenen, DK MJy 41, der – hvis ellers lønrunerne er udlæst rigtigt – rummer den triste konstatering, at »[moderens] død er værst for sønnen«. På mere sikker grund er vi med Ålum-stenen 4, DK MJy 40, hvis indskrift lyder: »Thyra, Vigots kone, lod rejse denne sten efter Thorbjørn, Sibbes søn, sin søstersøn, som hun holdt mere af end sin egen søn (eller: som hun holdt mere af end en kær søn)«. Indskriften hører sammen teksten på med Ålum-stenen 3, DK MJy 39, der er rejst af Vigot over sønnen Esge, der antagelig var deres fælles søn, som Thorbjørn nok er død sammen med. At en fostersøn elskes lige så højt som en biologisk søn, forekommer også som tema i fx

Jomsvikingsagaen, hvor Palnatoke hævdes at nære lige så varme følelser for fostersønnen, den senere kong Svend Tveskæg, som for sin egen søn.

De fleste følelsesladede runeindskrifter udtrykker dog negative følelser, fx harme og forargelse over svig, umandighed eller udåd: På den bornholmske Vester Marie-sten 5, DK Bh 42, læses: »Asvalde rejste denne sten efter sin broder Alver. Den gode dreng (blev) skændigt dræbt, og Skoge sveg den sagesløse«. Og den midtjyske Svenstrup-sten, DK NJy 75, lyder: »Thorgot (eller Thorgun) rejste denne sten efter sin fader Asvid. Skammeligt udsattes han for udåd sammen med Eldes sønner«. Desværre kender vi ikke nærmere til de hændelser, der førte til Alvar og Asvids bratte død, men man fornemmer både sorg og hævntørst bag formuleringerne.

Forekomsten af emotionelle ord i indskrifter er blevet aktuel i forbindelse med den genovervejelse af tolkningen af et runestensfragment fra Lyngby i Himmerland, der skal behandles i det følgende, og som skal søge at underbygge en hidtil ukendt personbetegnelse *ælska* »(den) elskede« i runesproget. Først skal der kort redegøres for fragmentets fund- og tolkningshistorie og herunder for forskellige runeleksikografiske detaljer. Afslutningsvis foretages en mere fyldig gennemgang af de positivt følelsesladede runeindskrifter på vikingetidige runesten i Norden og runestenedes betegnelser for kvinder.

Fundhistorie

Runestensfragmentet fra Lyngby kirke øst for Rold Skov i Himmerland, se fig. 1, har været kendt siden 1769, hvor det omtales i Erik Pontoppidans topografiske værk *Danske Atlas*: »Ved Indgangen til Kirkegaarden [i Lyngby] staaer opreist en Steen 1½ Alen lang med forslede Rune-Bogstaver paa, hvilken ikke findis i Wormii Monumentis Runicis« (bind 5 s. 46, note k).

Fragmentet aftegnes nogle gange i de følgende år, hvor stenen var placeret i den sydlige indgang til kirkegården (Adamsen & Jensen 1996: 158). Ved mit besøg i Lyngby i maj 2011 ledte kirkelågen direkte ud på en dyrket mark, men førhen har der efter oplysning fra graver Ole Christensen gået en kirkesti herfra til bebyggelsen Tvorup sydøstligt i sognet. Engang mellem 1841 og 1870 blev runestensfragmentet flyttet ind i våbenhuset, hvor det stadig befinder sig.

Fragmentets nuværende mål er 147 cm i højden, 67 cm i bredden samt en tykkelse på 12-18 cm. Stenens nuværende udformning stemmer meget

godt overens med kvaderstenene i kirkens ydermure, og det er nærliggende at tænke sig, at stenen har været forsøgt tilhugget som kvadersten til brug for byggeriet af kirken, men at det af en eller anden grund er blevet opgivet.

Fig. 1. Lyngby-stenen i kirkens våbenhus. Foto forf. maj 2011.

Indskriften

På stenfragmentet ses et tekstbånd med 14 runer af vikingetidstype samt spor af en 15. rune i brudfladen foroven. Der er anvendt to prikker som skilletegn. Hugningssporene fremstår, som det anføres af senere runeforskere og mine egne iagttagelser, klare og tydelige, og bemærkningen om runernes tilstand i 1769 må da snarest afspejle, at man dengang opgav at læse og tolke indskriften.

Grundlæggeren af den moderne danske runeforskning, Ludvig F. A. Wimmer, besøgte Lyngby ved to lejligheder i august 1878 og juli 1892, og hans læsning er siden gået ukommenteret videre til senere værker. Wimmer giver følgende translitteration: **...(n)untr : a : aisku : sina :**

Da der er god plads under **sina :**, er det rimeligt at antage, at fragmentet rummer afslutningen på indskriften. Det ene af fragmentets to-punkts skilletegn står uden for indskriftbåndet til sidst, og det er ikke ualmindeligt, at benytte skilletegn som markør af indskriftens begyndelse og afslutning. Med hensyn til resterne af den første rune skriver Wimmer: »den lille fordybning, der findes foran **u**, [er] uden tvivl (.) enden af bistaven i **†**, af hvilket også hovedstavens nederste del følges i svage spor« (DRM II: 114).

Ved min undersøgelse af stenen nærstuderede jeg dette runespor og dokumenterede det med tegninger og fotos. Toppen af fragmentet er præget af halvcirkelformede brudflader i alle størrelser, og det, der af Wimmer opfattes som bistaven i en **n**-rune, vil jeg afgjort klassificere som en afskalning. Derimod er jeg enig i, at man kan se bunden af en rune i brudfladens venstre side (Detailfotos af indskriften kan ses på Danske Runeindskrifterns hjemmeside, via linket <http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Lyngby-sten>). Jeg foretrækker derfor at læse og translitterere runen som et utolket runespor »—«. Den ændrede læsning, der kun får små konsekvenser for de følgende tolkningsovervejelser, bliver da:

...—untr : a : aisku : sina :

Indskriftordning

Lyngby-fragmentet er kløvet på alle fire sider, ligesom bagsiden er fra-kløvet. Vi må derfor regne med, at indskriften har været disponeret på en af to måder. Stenen kan enten være kløvet vertikalt, således at den manglende, højre halvdel har indeholdt begyndelsen af indskriften. Denne ind-

skriftordning, der i fagterminologien benævnes konturordning, DR spalte 823, genfindes på andre runesten i Himmerland, fx Års-stenen, DK NJy 71, og Flejsborg, DK NJy 64, hvor indskriften begynder i nedre højre side af stenen og løber langs indskriftens kant.

Det er ikke almindeligt i forbindelse med konturordning, at indskriften er trukket så langt ind i forhold til stenens kant, som tilfældet er på Lyngby-fragmentet, men der er dog en parallel ca. 20 km vest for Lyngby ved Suldrup kirke, DK NJy 55. En bedre bevaret parallel er fx den skånske Valkärra-sten, DK Sk 86.

Den anden mulighed er, at indskriftbåndet er begyndt på stenens ene side og er fortsat tværs over toppen af stenen og ned på bagsiden, som i så fald er den del, der er bevaret i dag. Denne indskriftordning er ikke almindelig, (DR spalte 820 f.), men den forekommer fx på en midtjysk runesten fra Gylling, DK MJy 70, og den skånske Källstorp-sten, DK Sk 88.

Måden, hvorpå det bevarede indskriftbånd buer svagt mod højre, taler mest for konturordning, og i så fald kan Lyngby-stenen have haft stor lighed med runestenen fra Suldrup. I DR er Lyngby-stenen da også uden nærmere overvejelser opregnet blandt runestenerne med konturordning i sagleksikonartiklen »Indskriftordning« (DR spalte 823 f.).

Wimmers tolkning og rekonstruktionsforsøg

I de hidtidige behandlinger af Lyngby-stenen synes der at være enighed om, at den bevarede del af indskriften repræsenterer afslutningen på indskriften. Men hvad står der så, og hvor meget kan man tillade sig at gisne om den nu manglende del af indskriften?

For Wimmer var der ingen tvivl om, at man kan gå endog meget langt. Wimmer skriver – efter gennemgangen af læsningen af runerne – følgende om Lyngby-stenens indskrift (DRM II: 114):

Vi har her en formel, som ellers ikke kendes fra vore runeindskrifter. Det ligger jo nær at anse **untr** for sidste del af et navn, f.eks. **anuntr** eller **anuntr** d.v.s. *Anundr* (...). Ligeledes synes det naturligst at opfatte **sina** som genstandsform ental hunkön af ejestedordet, svarende til det foregående **aisku**; men betydningen af dette ord er i så fald ganske usikker. På grund af skrivemåden med **ai** kan det jo umulig, (...) være samme ord som *oldn. æska*, 'ungdom'. Det kunde derfor være fristende at tage **sina** i betydning *sinna*,

genstandsform ental hankön af *sinni* ‘ledsager’, altså i samme betydning som andre runeindskrifter **filaka** = *félaga*, og at forstå **aisku** som genstandsform af et ubekendt mandsnavn **aiska**. Denne forklaring må dog betegnes som meget usikker, især da også betydningen af det foregående **a** er tvivlsom; det kan naturligvis betegne udsagnsordet *á*, ‘ejer’; men det kan også være forholdsordet *á* med betydning ‘efter’, altså = **aft** eller **at** i andre runeindskrifter. Dog vilde denne brug af *á* være ganske enestående på en dansk runesten, (...).

Efter en diskussion af stenens oprindelige udseende og længden af den manglende del af indskriften konkluderer Wimmer (DRM II: 115):

Under disse omstændigheder må ethvert forsøg på at udfylde og tolke indskriften nødvendigvis blive højst usikkert. Som et sådant forsøg, hvortil der dog, som foran fremhævet, knytter sig mange hånde tvivl, nævner jeg;

[**tufi : rispi : stin : auk : a**](n)untr : **a : aisku : sina** :

[*Tófi réspi stén áuk A*](n)undr *á Æisku sinna*.

„[Tove rejste sten(en) og (sammen med) A]nund efter deres fælle Eske“.

Svensk kritik

Wimmers tolkning blev samme år udsat for kritik fra svensk hold. I Erik Brates anmeldelse af bind 2 af *De danske runemindesmærker* hedder det (1901: 14 f.):

Svårt har jag ock att tro på namnet **aisku** J 13 Lyngby, af hvilken inskrift blott slutet återstår: — [**a**]nuntr : **a : aisku : sina**, hvilket Wimmer öfversätter: »— Anund efter (deres) fælle Eske«. Det är svårt att tro, att **sina** skulle vara ack. sg. m. af *sinni* »ledsager» ock icke ack. sg. f. af pron. »sin», då det står invid ett ord **aisku**, som äfvenledes ser ut som ack. sg. f. Denna svårighet har ock varit lifligt känd af Wimmer, som med tvekan föreslår sin tolkning, blott emedan intet ord finnes, som motsvarer **aisku**. Skulle man kunna tänka på felristning för **alsku**, motsvarande isl. *elska* f. »Kjærlighet«, brukadt konkret i betydelsen »käresta»? Jeg finner visserligen icke någon sådan betydelse för detta ord, men väl hos Fritzner

för det likbetydande *āst*. Det föregående **a** kan ej gärna betyda annat än »efter», såsom ock Wimmer tror, ock utgör antigen en felristning för **at** eller snarare en förkortning af **aft**. Ordet *ælsku* torde allitterera med *Anundr*, till äfventyrs kan inskriften tänkas hafva varit t. ex. [**stain : sasi : stantr : at : tufu : raisþi : a]nuntr : a : aisku : sina :**, måhända med ytterligare ett och annat ord förkortadt.

Selvom jeg kan tilslutte mig kritikken, er Brates rekonstruktion mere dristig end Wimmers og langt mindre i overensstemmelse med de sædvanlige formuleringer, vi finder på runestenene.

Tolkningsforslagenes efterliv

Med to modstridende rekonstruktionsforslag og dyb uenighed om tolkningen af de to sidste ord i Lyngby-indskriften er det måske ikke overraskende, at udgiverne af *Danmarks Runeindskrifter*, Lis Jacobsen og Erik Moltke, helt undlod at fremsætte en tolkning i 1941, men blot refererer synspunkterne i en fodnote (DR spalte 177). I Erik Moltkes rune bog fra 1976 fremstår Lyngby-stenen helt uden tolkningsforsøg eller -kommentar (s. 421), og derfra er tolkningsdiskussionen omkring indskriften i realiteten gået i glemmebogen, fx i databasen *Samnordisk runtextdatabas*.

Helt glemt har diskussionen nu ikke været, men godt gemt af vejen, for i ordbogsdelen af DR med overskriften »Ord og navneforråd« (spalte 625–748) medtages de fleste af tolkningsforslagene: ...**(n)untr** findes således markeret med »?« under opslaget *Anundr* (spalte 631), **a** – ligeledes med »?« – dels under præpositionen *ā* (spalte 626), dels under præsens 3. person singularis af verbet *æiga* (i DRs normalisering *ega*, spalte 644), men lidt uforståeligt ikke under præpositionen *at* med akkusativ (spalte 633 f.). Ordregistret i DR medtager desuden **aisku** som utolket runesekvens (spalte 628), og også med en henvisning under opslaget *?Eska* (spalte 646). Endelig genfindes Lyngby-stenens **sina** under possessivpronominet *sinn* (spalte 711) og under appellativet *sinni* (længere nede i samme spalte), men med »?« i begge tilfælde. Artiklerne i DRs »Ord og navneforråd« bygger i de nævnte tilfælde direkte videre på »Ordsamlingen« i Wimmers runeværk *De danske runemindesmærker* (Bind IV,2 1908 s. III–LXXXII). Nedenfor skal de tre sidste af indskriftens ord behandles lidt grundigere.

Runeordet : a :

Lyngby-indskriftens første komplette ordenhed : a : opfatter Wimmer både i den ovenfor citerede tolkningsdiskussion og i »Ordsamlingen« (DRM IV,2 s.V) som en underbetydning til præpositionen *ā* med akkusativ »efter til minde om (en afdød)« med Lyngby-indskriften som eneste eksempel. Der er imidlertid ikke belæg for en sådan underbetydning ifølge Johan Fritzners *Ordbog over det gamle norske Sprog* (bind 1 s. 1-3) eller den mere overskuelige *Ordbog over det Norrøne Prosasprog* (ONP 1, spalte 2-9). Wimmers orddefinition svarer derimod fuldstændigt til præpositionen *at*, hvor ONP definerer den temporale underbetydning II. B »efter (person der er død el. borte)« (bind 1, spalte 667). Det kunne se ud som om Wimmer på dette punkt har blandet de to præpositioner sammen. Fremtidige ordbøger bør placere belægget under *at* med (?).

Runeordet **aisku**

Ordregistret i DR medtager **aisku** som utolket runesekvens (spalte 628), dog med en henvisning under ?*Eska* (spalte 646), men lidt ulogisk ikke under bogstavet »Æ«. Der henvises til to behandlinger af runefølgen **aisku**. Ældst er Aksel Olriks sammenstilling af »navnet Eiska« på Lyngby-stenen med »'Hesca' i Helgesagnet hos Saxe« (1905: 170, note 1). Denne iagttagelse griber Wimmer med kyshånd i Ordregistret (DRM IV,2: LXXVII):

Æiska, Ēska, Æska? m.? (g[enstands]f[orm] **aisku** [bind] II, [nr.]13). Ordet **aisku** på runestensbrudstykket i Lyngby har jeg [bind] II, side 114 f. med stor tvivl opfattet som et mansnavn, der i så fald som de øvrige mansnavne på *-a* i vore runeindskrifter vistnok oprindeligt har været et tilnavn, hvis betydning dog er ganske usikker. Senere har A. Olrik i »Danske Studier« 1905 s. 170 not. 1 påvist, at navnet *Æiska, Æska* forekommer hos Saxo (i Helgesagnet) i formen *Hesca*, hvad der styrker min læsning *Æisku sinna*, 'følgelsesvenden Eske', af indskriften på Lyngby-stenen.

Sagnpersonen hos Saxo (2. bog 5,3) hedder retteligt *Hesce*, og der er rimeligvis tale om det svagtøjede mansnavn *Æsgi/Æski* (svagtøjede sideformer af *Ásgæirr* eller *Ásketill*) med oblik kasusendelse *-a*, som ikke kommer på tale i forbindelse med Lyngby-stenens **aisku**.

Mere seriøst er Johannes Brøndum-Nielsens forslag om at tolke **aisku** som akk. af et muligt mansnavn *Ēska dannet til verbet vestnordisk

eiskra 'fnyse' eller *eisa* 'styrte afsted' (GG 3, § 490, s. 229). Lignende femininabstrakter er brugt som mandsnavne, fx det berømte islandske navn *Sturla* (se nærmere Brylla 1996, samt for de runedanske eksemplers vedkommende Lerche Nielsen 1997 s. 20-24). Sammenholdt med, at også det efterfølgende *sinna* i Wimmers tolkningsforslag er usikkert, bør man undersøge alternative muligheder til personnavnetolkningen.

Runeordet **sina**

Wimmers tolkningsforslag opfatter **sina** som en personbetegnelse 'følgesvend' dannet til neutrumsordet, vestnordisk *sinni* 'Gang, Reise, Følge, Understøttelse' (Fritzner 1896: 248) frem for det almindeligt forekommende possessivpronomen 'sin' i akkusativ singularis femininum. Tolkningforslaget er problematisk af flere grunde. For det første følger **sina**, som Erik Brate også bemærker i citatet ovenfor, efter **aisku**, der umiddelbart fremtræder som et svagtbøjet femininum (m.h.t. genus men ikke nødvendigvis sexus) i oblik kasus. For det andet er personbetegnelsen *sinni* ikke overbevisende overleveret i østnordisk. *Svenskt runordsregister* optager ganske vist ordet (Peterson 1994: 59), men det optræder angiveligt kun i den smålandske indskrift Sm 44 fra Ivla.

Ragnar Kinanders læsning af denne meget forvitrede sten i Smålands runinskrifter er kompletteret ud fra Ulf Christofferssens aftegning af stenen fra slutningen af 1600-årene (Bautil nr.1012). Usikkerhedsmomentet gælder særligt de løsrevne runespor forneden, hvor Kinander lidt optimistisk læser **sina** (SmR s. 138). Imidlertid har stenen allerede på Christofferssens tid været meget forvitret, og Ulf Christofferssens aftegnede runespor er langt fra entydige. Trods store tekstlakuner og en meget forvitret stenoverflade ender Kinander med en lang udredning og komplet tolkning af Ivla-indskriften, der nok er filologisk mulig, men runologisk set repræsenterer en helt urimelig grad af gætteri og tekstrestitution. Forekomsten af de unikke gloser *sinni* og *orðlof* samt udlæsningen af **atra** som *a[ll]dra* bør mane til skepsis. Selvom det ser ud som om Ivla-indskriften trænger til at gås efter i sømmene, er den desværre kun blevet kursorisk behandlet i den nyeste publikation om smålandske runesten (Gustavson 2008, s. 206 f.).

Den personbetegnende brug af *sinni*, som er belagt i vestnordisk, kendes ikke fra gammeldansk eller fornsvensk, og senere forekomst i hvert fald i dansk må betragtes som indlånt. *Ordbog over det danske Sprog* betragter således ordet *Sinde* som en litterær genoptagelse i dansk (ODS 18, spalte 1437). *Svenska akademien ordbok* (SAOB Sinn, subst. (Sinne, subst. 1), spalte S 2565 ff.) henviser bl.a. til tysk Gesinde.

Senere forskere har accepteret Wimmers forslag, men har været opmærksomme på usikkerhedsmomenterne, således Bruno Sjöros skepsis (1904: 217) og Ivar Lindquists accept (1928-1929: 312). Det er på denne ret spinkle baggrund, at *sinni* medtages som runedansk *an*-stamme i *Gammeldansk Grammatik* (GG 3, § 481). Der er imidlertid den alvorlige indvending mod appellativtolkningen *sinni*, at man så skulle forvente at finde et afsluttende possessivpronomen: **a[t] sinna sinn* »efter sin følgesvend«.

Skal man endelig ud på spekulationernes overdrev, kunne et bedre rekonstruktionsforslag være at opfatte **sina** som en forkortet skrivemåde for *s[t]ēna*, altså pluralis akk. af 'sten', men også her ville man have forventet et efterfølgende demonstrativpronomen **pārsi*. Det er og bliver derfor den enkleste løsning at opfatte **sina** som possessivpronomen og som indskriftens sidste ord.

Hvad betyder –untr : a : aisku : sina : ?

Fragmentets defekte runefølge **...-untr** må fortsat opfattes som slutningen på et personnavn. Det tidligere foreslåede *Anundr* er fremdeles en mulighed, men man må efter nylæsningen af det første runespor også regne med muligheden af et mandsnavn med efterleddet *-mundr*. Endelig er det formelt også muligt at læse et kvindenavn med efterleddet *-gunnr* med sydiskandinavisk *d*-inds kud, som fx Bjerring-stenens *Þorgunndr*, DR MJy 10 (Lerche Nielsen 1998: 167 ff.).

Det andet ord : **a** : har efter min mening kun tre rimelige forklaringsmuligheder. Der kan for det første være tale om præsens 3. person singularis af verbet *æiga* 'eje'. I danske runeindskrifter forekommer verbet i forbindelse med supplerende oplysninger i indskriften om, at den afdøde ejede et skib, Århus-stenen 4, DK MJy 78, og Västra Strö-stenen 2, DK Sk 66, eller at den afdøde ejede en hel bebyggelse, Skårby-stenen 1, DK Sk 52. En tredje underbetydning af verbet 'at blive gift med' forekommer i en række svenske indskrifter samt på den tabte skånske runesten fra Stora Herrestad, DK Sk 32†. Uanset hvilken underbetydning, der er tale om, ville man dog have ventet præteritum. Indholdsmæssigt er præsensformen nærmest uforståelig og den finitte verbalform svært forenelig med det efterfølgende **sina**.

Den anden mulighed er præpositionen *ā*, der på dette tidspunkt både kan ristes med *ara*- og *ansur*-runen. Hvis det er en præposition, bør sty-

relsen **aisku** være en stedbete­gnelse i dativ, men i så fald kan endelsen *-a* i det afsluttende ord **sina** ikke lægge sig til stedsnavnet. Det er desuden svært at finde på et stedsnavn, der kunne passe i sammenhængen, fx forekommer bøjningsendelsen *-u* ikke ved den neutrale kollektivbete­gnelse *æski* 'askebevoksning'.

Endelig kan man som en tredje, formel mulighed forestille sig, at **a** er en forkortet skrivemåde for præpositionen *at*. Den forkortede stavemåde med udeladt **t**-rune forekommer på runestenen Sö 62 og mere usikkert på Sjelle-stenen DK MJy 68, og den må ses enten som en forglemmelse eller som en bevidst forkortning – ikke af pladmæssige, men snarere som stil­træk for at stille læseren over for intellektuelle udfordringer (DR spalte 1047 ff.).

De lærde spekulationer om **aisku** som personnavn og *sīna/sinni* i ældre behandlinger af Lyngby-indskriften lider under alvorlige tekstinterne mangler, som ikke kommer klart til udtryk i diskussionsbidragene. Er **aisku** således et personnavn, ville det aldrig være fulgt af possessivpronomenet »sin«, hvis man sammenligner med det øvrige indskriftmateriale.

I denne situation må vi enten give op eller søge efter den tolkningsmulighed, der bygger på færrest mulige indgreb i forhold til de overleverede runer, og det bringer os tilbage til Erik Brates overvejelser. Runefølgen : **a** : **aisku** : **sina** : giver enklest mening, hvis den læses *a[t] aisku sīna*, helt parallelt med andre indskrifters *aft mōður sīna, æftir systur sīna*, osv., dvs. at *sīna* viser tilbage til en feminin personbete­gnelse.

En gennemgang af kendte feminine substantiver på *-ska* i *Den Nørøne Prosaordbog* (forkortet ONP med seddelsamling og opslagsord på inter­nettet) giver ikke umiddelbart en oplagt kandidat: Der findes ikke et ord **eska* eller **æska*, mens det moderne danske ord 'æske' er neutrum i old­islandsk: *eski*. Nærmest kommer if. Fritzners ordbog et »kvindeligt Navn«, dvs. tilnavn, *eskja* »givet et spædt Pige­barn, fordi det var fundet under et Asketræ«. ONP anfører et andet ord, som kunne komme på tale, nemlig verbet *eiskra* 'rase, brøle', hvortil man med Brøndum-Nielsen, kunne forestille sig variant uden iterativsuffiks og en substantivafledning hertil, olddansk **æiska*. Under alle omstændigheder giver de nævnte app­ellativer ikke indholdsmæssig mening i sammenhæng med det efterføl­gende *sīna*.

Hvis vi udvider afsøgningen og regner med forkortede skrivemåder i ordet **aisku**, peger pilen hurtigt hen imod femininabstraktet *ælska* 'kær­lighed'. Dette var som nævnt ovenfor Brates forslag, selvom han har det problem, at Fritzners ordbog ikke nævner en konkret, personbete­gnende

anvendelsesmulighed for ordet. Men ONP anfører faktisk præcis denne konkrete underbetydning (underbetydning 8): »(om genstand for nogens kærlighed) elskede, kæreste, kære/(of the object of somebody's love) beloved, darling, dear«, og ONP anfører talemåden: *þín elska*: »du min elskede/kæreste/kære/you my beloved/darling/dear«.²

Uanset om **aisku**, som Brate forudsætter, er en fejlristning for **alsku**, eller om der er udeladt en **I**-rune, er appellativet *ælska* i forhold til det overleverede ordstof den mindst indgribende tolkning af runefølgen. *Samnordisk runtextdatabas* rummer efter min optælling i alt 69 eksempler på udeladt **I**-rune i vikingetidige indskrifter, men der er kun få af disse, der i givet fald er oplagte paralleller til Lyngby-stenen. Eksempelvis er **I**-runen undertiden udeladt i verbet *hjalpa* og personnavne på *Holm-* og *Halfdan* i svenske runeindskrifter. På Sønder Vissing-sten 1, DK MJy 98, skrives genitivformen af kongenavnet *Haraldr harats*, men udeladt **I** foran nasal eller dental kan evt. forklares fonetisk snarere end en forkortet skrivemåde.

Desværre er lydforbindelsen *-sk-* i indlyd i det hele taget ualmindelig i indskriftmaterialet, og det er derfor svært at ryste oplagte paralleller ud af ærmet. Ser man bort fra ordsammensætninger som *Ás-kell* mv., er der kun omkring 40 belæg i vikingetidige runeindskrifter ifølge *Samnordisk runtextdatabas*. Der er dog i det danske materiale et par eksempler på svind eller udeladelse af konsonant foran *-sk-*: Års-stenen, DK NJy 71, *Stæinn kvæ[ð]sk hersi standa længi* ristet **stin : kuask : hirs : staþa : laki** samt Svenstrup-stenen, DK NJy 75, *Hann væi fann ar[g]skap med Ēlda sunum* ristet **hān : uai : fan : arskab : mip : ilda : sunum**.

Der er således ingen direkte parallel, som kan understøtte et udeladt **I** i Lyngby-stenens **aisku**, men der er eksempler på udeladt konsonant i denne position i trekonsonantgruppe. Dertil kommer – hvis man godtager udlæst *at af : a :* – at Lyngby-indskriften kan rumme stilistisk motiverede forkortelser. Endelig må udlæsningen af runefølgen **sina** som akkusativ singularis femininum af possessivpronomenet *sinn* ud fra en hyppighedsbetragtning siges at være langt det mest nærliggende med mere end 110 danske og svenske belæg.

Hvad indskriftformuleringen på Lyngby-stenen angår, kan man, som både Wimmer og Brate er inde på, forudsætte en forudgående rejserformel »N.N. rejste stenen efter N.N., sin datter/søster/moder« fulgt af »(ok)...**-untr** a[t] æ[l]sku sīna«. En nær parallel ses fx på en runesten ved Lids kyrka i det sydøstlige Södermanland, Sö 128, hvor to døtre sammen med faderen har rejst en runesten efter deres moder og hustru: *Þōruðr ok*

Stæinborg þāṛ [lētu] ræisa stæin at mōður sīna Stæinfrīði ok Kārr at kunu sīna. »Thorun og Stenborg, de [lod] rejse stenen efter deres moder Stenfred, og Kår efter sin hustru«. Lid-indskriften giver desuden et godt eksempel på udeladelse af personnavn i runestensindskrifterne – nemlig hvor den omtalte hustru Stenfred allerede er nævnt ved navn. Lignende eksempler forekommer ofte, fx Sö 302 og U 311. En søgning i *Samnordisk runtextdatabas* på slægtskabsbetegnelser i forbindelse med præpositionen *at* viser, at et pleonastisk navn på den afdøde ofte udelades i ordforbindelsen. Det gælder fx i 15 af ca. 30 tilfælde af ordforbindelsen »... *at brōður*...« i indskriftmaterialet.

Der er imidlertid også eksempler på, at – især afdøde kvinders navne – helt kan udelades i indskrifterne. Det er jo lidt ejendommeligt, selvom der atter må erindres om, at den primære målgruppe blandt læserne forventedes at kende til de personer, som omtales på runestenene. Det er dog så usædvanligt, at man ofte må forvente, at der har været rejst en anden sten, der oplyste navnene. Hvor sådanne »par-sten« ikke kendes, forbliver det naturligvis spekulation, og vi må regne med, at navnet på den afdøde undertiden bevidst udelades.

Den upplandske Vible-sten, U 92, er i så henseende lidt usædvanlig: *Knütr i Vikhusum lēt stæin rētta ok brō gæra æftiṛ faður ok mōður ok brōðr sīna ok systur* »Knud i Viksjö lod stenen rejse og broen opføre efter sin fader og moder og sine brødre og sin søster«. Måske er det sponsoreret, der har været det vigtigste at få fremhævet. Granby-hellen i Uppland, U 337, er et andet velkendt eksempel, hvor den afdøde moders navn ikke bliver nævnt. En rune billedsten fra Ardre kirke på Gotland, G 112, er rejst af forældrene efter en datter, hvis navn ikke nævnes.

Vendes blikket mod Danmark, er den allerede omtalte Sønder Vissingsten et godt eksempel på, at »hovedpersonens« navn udelades: *Tōfa lēt gōrva kumbl, Mistivis dōttiṛ, øft mōður sīna, kona Hara[l]ds hins gōða, Gōrms sonaṛ* »Tove, Mistivis datter, Harald den Godes, Gorms søns kone, lod gøre kuml efter sin mor«. Den bornholmske Brogård-sten (Klemensker 3), DK Bh 3 følger samme mønster: *Swēngērr lēt rēsa stēn þenna æftiṛ Tōsta, faður sinn, ok æftiṛ Alflak, brōður sinn, ok æftiṛ mōður sīna ok æftiṛ systur sīna* »Svenger lod denne sten rejse efter Toste, sin far, og efter Alflak, sin bror, og efter sin mor og efter sin søster«. Yderligere et mere uklart eksempel findes på Rimsø-stenen, DK MJy 41. Den foreslåede rekonstruktion af indskriftafslutningen på Lyngby-fragmentet »(ok)... **-untr** a[t] æ[l]sku sīna«, hviler således på et solidt fundament i forhold til det vi kender fra andre indskrifter.

Emotionelle runeindskrifter

Det springende punkt i disse overvejelser er, om det er sandsynligt at finde et emotionelt ord som *ælska* i en ellers tør og saglig genre som indskrifterne på vikingetidens runesten. Går vi et skridt tilbage i tid, rummer den norske Opedal-sten fra folkevandringstiden faktisk en lignende, utvetydig kærlighedserklæring fra bror til *swestar minu liubu* »min kære søster«, men indskrifterne på vikingetidens runesten adskiller sig dog en hel del stilistisk og indholdsmæssigt fra den foregående periode.

Selvom *ælska* '(min) elskede' ikke er belagt i runesprogene, forekommer det synonyme ord *āst* i flere middelalderindskrifter. På en træpind fra Bergen lyder det fromme ønske *Āst mín, kyss mik!* »min elskede kys mig« (Liestøl 1964: 15). Verbet *unna* 'elske' og *muna* i betydningen 'tænk (på mig)' optræder ligeledes på flere middelaldergenstande, fx et vævesværd fra Lödöse i Västergötland, Vg 279: *Mun þū mik, man þik! Unn þū mēk, ann þēk!* »Tænk på mig; jeg tænker på dig! Elsk du mig; jeg elsker dig!«. I indskrifterne på runesten forekommer en lang række neutrale personbetegnelser for kvinder. Ud over »moder«, »søster« og »datter« er det fx »fosterdatter«, »svigermoder«, »steddatter«, *kona* i betydningen 'hustru', *frændkona* om en fjernere kvindelig slægtning, samt *māk*, »mø«, med betydningen 'ung pige'. Set i denne sammenhæng ville *ælska* være usædvanligt, men trods alt fuldt tænkeligt som en emotionelt ladet personbetegnelse.

Der er adskillige eksempler fra vikingetidens runeindskrifter på positive, nærmest rørende udsagn om og omsorg for de afdøde. Indledningsvis citeredes Rimsø- og Ålum-indskrifterne, men nære følelser kan have andre udtryk: Omsorg for de afdøde ses på Gunderup-stenen 1, DK NJy 46, hvor stenrejseren Toke både rejser en gravhøj og laver et runemindesmærke for sin afdøde moder og stedfader.

Man kan naturligvis spekulere på, om der – som ved det klare arvemotiv på Gunderup – ligger andre motiver bag end de rent emotionelle. Eksempelvis har man spekuleret længe over betydningen af kong Gorms runesten over Thyra i Jelling, DK SJy 10, hvor Thyra omtales som *Danmarkar bōt*, et udtryk vi i dag oversætter »Danmarks prydk«. Den rimeligste forklaring er, at Thyra virkelig var en fantastisk hustru, ligesom det oldislandske udtryk om en kvinde *bekkjarbót* »bænkens prydk« (Nielsen 1943). En lignende lovprisning af kvinden optræder i den middelalderlige danske ordsprogssamling, der tilskrives Peder Låle: *Then bænk ær wel prydhet meth gode qwinner er sæth* (se nærmere Pipping 1952). Thyra har

i så fald været den fremmeste af Danmarks kvinder, helt på linje med runesten, der omtaler mænd som »den fremmeste landmand (dvs. jordrot)«, »den første blandt thegner« o.l.

Karl Martin Nielsen overvejer i sin behandling af den i 1950 fundne Asmild-sten, DK MJy 28, om afslutningen »har indeholdt en meddelelse om, at mandens død har voldt rejsersken sorg« (Nielsen 1952: 22). Han nævner i den forbindelse et par svenske eksempler på runesten, der indeholder ordet *harmdauðr* 'sorgdød' på Sö 55, og *harmk* 'sorg': *varð þa hema at harmi dauðr* »og [han] døde hjemme til [stor] sorg« på Sö 318. Nielsen nævner endvidere de to berømte runesten fra Bällsta tingplats i Vallentuna nord for Stockholm. På parmonumentet omtaler den ene sten, U 225, tre brødre, der har indrettet tingpladsen efter deres far. Den anden sten, U 226, fortsætter: *Ræistu stæina ok staf unnu(?) ok inn mikla at iarteknum. Ok Gyriði gats at veri. Þý man ī grāti getit lata. Gunnarr hiogg stæin* »[Brødrene] rejste stenen og gjorde staven(?) og de store mindesmærker. Og Gyrid syntes om ægtemanden: Han skal derfor mindes i tårer«.

Blandt det mere righoldige svenske korpus på omkring 2.300 runesten findes yderligere eksempler på emotionelle indskrifter, ofte udformet som versificerede afslutninger. Tag fx runestenen fra Eggeby i det runestensrige Spånga sogn nord for Stockholm, U 69, der er rejst af Ragnelf efter sønnen Anund, som slutter: *Munu æigi mæarki mæiki verða, mōðið gærði æftið sun sinn æiniga* »Måtte intet mindesmærke være mere storslået end det, moderen satte efter sin eneste søn«. Sorgtyngtet må vel også være den rette karakteristik af Frøsten, hvis runesten ses i Å kirke i Östergötland, Ög 31. Indskriften lyder: *Frøystæinn rētti stæin þenna æftið Sigmund ok ðkæti hann vā byrð* »Frøsten rejste denne sten efter Sigmund. Desto mere nedtrykt bar han sorgbyrden«.

Et par runesten roser kvinder til skyerne: På Hassmyra-stenen fra Västmanland, Vs 24, omtales den afdøde hustru Odindisa således: *Kumbr hīfrøya til Hasvīmýra æigi bætri, þæn býi rāðr* »Aldrig kommer til Hassmyra en bedre husfrue, end hende der styrer gården«. Fra den gamle kirke i Norra Härene i Västergötland, stammer en runesten rejst af jorddroten (thegnen) Fots fire sønner, Vg 59. Indskriften fortsætter: *Svā hæfið Åsa es æigi mun sum kvæn æft ver siðan gærva* »Ligeledes har Åse [sat et minde] over sin ægtemand, som ingen kvinde siden vil kunne gøre det«.

På en anden västgötsk sten fra Saleby kirke, Vg 67, omtales den afdøde ægtefælle Thora som den bedste i sin generation: *Sū [var N.N.s] dōttið bæst mēð aldum*. Sjovt nok bruges *kona* ordet for en hustru også stærkt

negativt i indskriften, idet den mandsperson, der måtte finde på at ødelægge runestenen skal blive en »ræte« og en »arg (dvs. seksuelt pervers) kone«. Som afsluttende eksempel på rosende omtale af kvinder på runestenen kan fremhæves den norske Dynna-sten, N 68, hvor det om den afdøde datter Astrid hedder: *Sú var mæR hõnnurst á Haðalandi* »Hun var den flinkeste (mest »handy«) ungmø i Hadeland«.

Gennemgangen af emotionelle indskrifter giver efter min mening be- læg for at påstå, at der vises følelser selv i de ordknappe indskrifter på runestenen. Det er også min påstand, at emotionelle udsagn om kvinder er hyppigere forekommende og indholdsmæssigt mere diversificerede end dem, vi finder om afdøde mænd, men pladsen tillader ikke en grundigere redegørelse for denne sidste påstand. Den står til dels i modsætning til det, der almindeligvis hævdes (se fx Jesch 1991: 64). Det i sammenhængen væsentligste er at fastslå, at forslaget om at læse en hidtil ukendt personbetegnelse for en kvinde på Lyngby-stenen ikke er grebet ud af den blå luft.

Afslutning

Lyngby-stenen er i dag kun et fragment, og det er derfor umuligt at fremsætte en sikker tolkning af den bevarede del af indskriften. Overvejelserne her skal ses som et forsøg på at nå frem til en tolkning, der læner sig op ad kendte formuleringer: »... [og] (?)Anundr/-mundr/-gunndr efter sin (?)elskede«. Første del af rejserformelen kunne fx have lydt: »N.N. rejste denne sten efter sin datter/søster/moder N.N.«, men det er ren spekulation. Alternativet til at forsøge en tolkning er fortsat at forbise den tidligere tolkningsdiskussion, og det er synd. Revurderingen af Lyngby-fragmentet har forhåbentlig bekræftet, at nutidens hjælpemidler og overblik over indskriftmaterialet kan bidrage til en fornyet vurdering af den ældre forskning, og under alle omstændigheder fortjener Lyngby-fragmentet en mere prominent placering blandt de danske runestenen. Jeg skal afslutningsvis takke Marie Stoklund for nyttige diskussioner og forslag til forbedringer af teksten.

Litteratur og forkortelser

- Adamsen, Christian og Vivi Jensen: *Danske Præsters Indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807. Nord og Østjylland*. Højbjerg 1996.
- Bautil = *Bautil, Det är: Alle Svea och Götha Rikens Runstenar*, [...], utgifne af Johan Göransson. Stockholm 1750.
- Brate, Erik (anm.): L. F. A. Wimmer: *De danske runemindesmærker*, 2. bind, i: Kungl. Vitterhets- Historia och Antikvitets Akademiens Månadsblad 30–31. Stockholm 1901-1902.
- Brylla, Eva: Fornsvänska binamn av typen Dyna, Gylta och Stura. I: *Från göterna till Noreens kor. Hyllningsskrift till Lennart Elmevik på 60-årsdagen 2 februari 1996*. Uppsala, s. 57-67.
- Brøndum-Nielsen, Johs.: *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling* 3. Substantivernes Deklination, 2. Oplag. København 1966.
- DK Bh/MJy/NJy/SJy/Sk + indskriftnummer = databasen Danske Runeindskrifter, <http://runer.ku.dk>
- DR + spaltenummer = *Danmarks Runeindskrifter* ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. 1-2. København 1941-1942.
- DRM = Wimmer, Ludvig F.A.: *De danske Runemindesmærker I–IV*. København 1893-1908.
- Fritzner, Johan: *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Anden Udgave 1-3. Kristiania 1883-1896. [fotografisk optryk Oslo 1954].
- G + nummer 1-136 = *Gotlands runinskrifter* granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson och Elias Wessén, första delen. Sveriges runinskrifter 11. Stockholm 1962.
- Gustavson, Helmer: *Runor i Kronobergs län*, Kronobergsboken 2008.
- Jesch, Judith: *Women in the Viking Age*. Woodbridge 1991.
- Lerche Nielsen, Michael: *Vikingetidens personnavne i Danmark belyst gennem runeindskrifternes personnavne og stednavne på -torp sammensat med personnavneforled*. (Upubliceret ph.d.-afhandling, Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet). København 1997.
- Lerche Nielsen, Michael: Frem og tilbage er ikke lige langt, i: *Selskab for Nordisk Filologi*. København. Årsberetning 1996-97, s. 164-178. København 1998.
- Liestøl, Aslak: *Runer frå Bryggen*. Særtrykk av »Viking« 1963 utgitt av det midlertidige bryggemuseum. Bergen 1964.
- Lindquist, Ivar: 1928-29: Två låländska runinskrifter som nämna svearna, i: *Acta philologica Scandinavica* 3, 289-328.

- Moltke, Erik: *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København 1976.
 N + nummer 1-89 = *Norges innskrifter med de yngre runer*. Med hielp i forarbeider av Sophus Bugge, Oluf Rygh og Ingvald Undset ved Magnus Olsen. Første bind. Oslo 1941.
- Nielsen, Karl Martin: Danmarkar bot, i: *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1943, s. 159-167. København.
- Nielsen, Karl Martin: Runestenen i Asmild, i: *Runer og Rids. Festskrift til Lis Jacobsen 29. januar 1952*, s. 19-25.
- ODS 18 = *Ordbog over det Danske Sprog*. Bind 18. København 1939.
- Olrik, Aksel: Den første strofe i Bjarkemål, i: *Danske Studier* 1905, s. 170-171. København.
- ONP 1 = *Ordbog over det Norrøne Prosasprog. A Dictionary of Old Norse Prose*. Bind 1. København 2000. [jf. hjemmeside nedenfor]
- Peterson, Lena: *Svenskt runordsregister*. Andra, reviderade upplagan. Uppsala 1994. [se endvidere den netbaserede PDF-udgave, tredje reviderade upplagan 2006, på <http://www.rattsatt.com/rundata/Runordsregister.pdf>]
- Pipping, Rolf: Ett kvinnovänligt medeltidsordspråk, i: *Runer og Rids. Festskrift til Lis Jacobsen 29. Januar 1952*, s. 19-25.
- Pontoppidan, Erik: *Den Danske Atlas eller Konge-Riget Dannemark (...)*. Bind 5, København 1769.
- Sjöros, Bruno: De nasalerade vokalerna och deras beteckning i de danska runinskrifterna, i: *Arkiv för nordisk filologi*, 16, s. 211-227. Lund 1904.
- Sm + nummer/SmR = Smålands runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander. *Sveriges runinskrifter* 4. Stockholm 1935-61.
- Sö + nummer = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. *Sveriges runinskrifter* 3. Stockholm 1924-1936.
- U + nummer = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson 1-4. *Sveriges runinskrifter* 6-9. Stockholm 1940-1958.
- Vg + indskriftnummer 1-259 = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström, *Sveriges runinskrifter* 5. Stockholm 1958-1970.
- Vg + indskriftnummer 260-283 = Elisabeth Svärdström 1982: Runfynden från Gamla Lödöse, *Lödöse – västsvensk medeltidsstad IV:5*. Stockholm.
- Vs + indskriftnummer = Västmanlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, *Sveriges runinskrifter* 13. Stockholm 1964.

Williams, Henrik: Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter. *Runrön, Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 3. Uppsala 1990.*

Ög + inskriftnummer = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate, *Sveriges runinskrifter 2*. Stockholm 1911.

Databaser (august 2011):

Samnordisk runtextdatabas: <http://www.nordiska.uu.se/forsk/samnord.htm>

Danske Runeinskrifter: <http://runer.ku.dk>

ONP – online ”dataonp” Ordbog over det norrøne prosasprog, A Dictionary of Old Norse Prose: <http://dataonp.hum.ku.dk/index.html>

Noter

1. Der henvises til danske runeinskrifter med det regionalt opdelte nummersystem, som benyttes i databasen Danske Runeinskrifter, se litteraturlisten. For ældre nummereringssystemer og vigtigere litteraturhenvisninger henvises til databasen.
2. <http://dataonp.hum.ku.dk/index.html>, søgning maj 2011.